

Komentar in karta: 3/77

SLA V285(a).01 'kljuka pri verigi'

Januška Gostenčnik

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V285 *kljuka* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici po letu 1961 razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na a) *kljuka pri verigi* in b) *kljuka pri vratih*. Gradivo, zbrano pred letom 1963, ožjega pomena leksemov (večinoma) ne pojasnjuje. V ta komentar je zato vključena večina odgovorov, ki so bili zapisani do leta 1963 in jih zaradi odsotnosti pomenskih podatkov lahko interpretiramo v obeh navedenih pomenih, ter vsi odgovori, zapisani po letu 1963, v katerih je izrecno navedeno, da ima izraz pomen 'kljuka pri verigi'.

Za pomen 'kljuka pri verigi', knj. *kljúka pri verigi* (ú; í), je v narečjih najpogostejše poimenovanje *kljuka*, pogosti sta še poimenovanji *kavelj* in *hakelj*. Redkejša so poimenovanja *hakeljč* in *hak*, *rinka* in *kavselj*.

Nerelevantna sta odgovora v T044, kjer je ob odgovoru *kruka* zapisana opomba »pri jarmu«, v T137 pa ob odgovoru *ganc* opomba »kot trnek«.

V T012 je v opombi zapisano, da izraz »ni v rabi«.

2. Morfološka analiza

kljuka < **klúk-a* 'kavelj, kljuka'

kljukaš < **klúk-(aš)-b* ← **klúk-a* + madž. (-aš)

kvaka < **kvak-a* 'kavelj, kljuka'

iglica < **jbg-ɔl-ic-a* ← **jbg-ɔl-a* 'igla'

ključ < **kluč-b* 'ključ'

ključanica < **kluč-a-n-ic-a* ← **kluč-a-n-ɔ* ← **kluč-a-ti*

kavelj < **kav-ɔl-b* ← **kav-ɔl-b* 'nekaj zakrivljenega' / **(kavɔl)-b* ← it. *caviglio* 'klin, kavelj'

kavselj < **kav-ɔs-ɔl-b* ← **kav-ɔs-a-ti* *'tolči, biti' ← **kov-a-ti* 'kovati'

ščenec < **ščen-ɔc-ɔ* '(odrezani) kos (ki je služil za zatič)' ← **ščen-ɔ* 'odrezan' (ESSJ IV: 18)

pero < **per-o* 'pero'

jarémnik < **arɔm-ɔn-ik-ɔ* ← **arɔm-ɔ* 'jarem'

člen < **čeln-ɔ* 'člen, ud, sklep'

kruka < **(kruk)-a* ← stvnem. *krucka*, srvnem. *krucke*, nem. *Krücke* 'grebljica, bergla'

hak < **(xak)-ɔ* ← stvnem. *hācko*, *hāko*, srvnem. *hāke* 'kavelj, splavarski drog'

hakelj < **(xakl)-ɔ* ← stvnem. *hācko*, *hāko*, srvnem. *hāke* 'kavelj, splavarski drog' (z manjšalno pripono nem. -l-)

špichakelj < **(špicxakl)*-b ← **(špic)*-b (← nem. *Spitze* 'konica')
+ **(xakl)*-b

hakelj < **(xakl)*-bc-b

rinka < **(rink)*-a ← bav. nem. *Rinken* 'zaponka', srvnem. *rinc*, nem. *Ring* 'krog, obroč, prstan'

rink < **(rink)*-b

žVipla < **(žvipl)*-a ← srvnem. *swibel* 'zapah, kljuka' (pred prehodom bav. srvnem. -p- > -b-) ($V \geq \emptyset$ v T216)

šnoj < **(šnoj)*-b ← srvnem. *snolle* 'zaponka' (po prehodu srvnem. $\acute{z} > \acute{s}$)

kramp < **(kramp)*-b ← srvnem. *krampe* 'kljuka, kavelj, klamfa'

krampič < **(kramp)*-it-b

rajTelj < **(rajtl)*-b ← avstr. nem. *Reitel* 'čep, klin, zatič', srvnem. *reitel* 'krepelo' ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T359, po metatezi $r-l \geq l-r$ v T372)

gabeljni (im. mn.) < **(gabln)*-i ← nem. *Gabel* 'vilice' (-n- je verjetno bav. nem., prim. nem. *Kirche* : bav. nem. *Kirchen* '(ena) cerkev')

rigelj < **(rigl)*-b ← srvnem. *rigel* 'lesen ali železen zapah, prečni tram', nem. *Riegel* 'zapah'

kamba < **(kamb)*-a ← avstr. nem. *Kamp* 'komat'

narba < **(narba)*-a ← nem. *Narbe*, bav. nem. *Narb* 'zapah'

špringer < **(springer)*-j-b ← bav. nem. *Springer* 'okovi'

špriTla < **(šprittl)*-a ← bav. nem. *Sprittel* 'klin pri lestvi, paličica, deščica' ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T051)

ketina < **(ketin)*-a ← stvnem. *ketīna*, *chetīnna* 'veriga'

kljumpa < **(klump)*-a ← nem. *Klump*, *Klumpe*, *Klumpen* 'klump, kepa, gruda'

ganc < **(ganc)*-b ← trž. it. *ganzo* 'kavelj, kljuka'

rampin < **(rampin)*-b ← it. *rampino* 'kavelj'

rimpin < **(rimpin)*-b ← furl. *rimpin* 'kavelj' (lahko tudi *rampin*)

čagelj < **(čagl)*-bc-b ← verjetno nem. *Kegel* s sekundarno narečno palatalizacijo (glej *čegelj* 'stožec', ESSJ I: 76)

ravbar < **(ravbar)*-j-b ← nem. *Rauber* 'ropar'

kavkelj, nejasno, morda v zvezi s *kavelj* / sln. *kavka* 'kavelj' (Pleteršnik)

pekelj, nejasno, morda v zvezi s *pekati* 'udarjati (ob perilnik, prati)' (ESSJ III: 22)

šnelar, nejasno

rajcelj, nejasno

gartelj, nejasno

bregelj, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *gabeljni* v T011, *rajcelj* v T050, *ključanica* v T058, *ključ* v T076, *člen* v T100, *kamba* v T109, *iglica* v T113, *pekelj* v T148, *ščenec* v T149, *rigelj* v T246, *čagelj* v T261, *ketina* v T311, *bregelj* v T314,

hakeljni (im. mn.) v T346, *špringer* v T355, *šnolj* v T360, *šnelar* v T364, *jarémnik* v T376, *narba* v T386 in *pero* v T395.

Kot enkratnica s *kljuk-* je kartiran leksem *kljukaš* v T404.

Kot enkratnica s *-hakelj* je kartiran leksem *špichakelj* v T025.

Kot enkratnica s *kramp* je kartiran leksem *kramp* v T154.

Kot opisno poimenovanje je kartiran odgovor *ta železni klin* v T159.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *gartelj* v T031, *rampin* v T137, *kavelj* v T148, *krampič* v T155, *hakelj* v T169, *žvipla* v T223, *kljuka* v T247, *rajtelj* v T372 ter enkratnice *kljumba* v T008, *špritra* v T051 in *ravbar* v T090.

S simbolom za »ni poimenovanja« je kartiran odgovor v T012.

4. Uporabljen dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V285(b).01 *kljuka pri vratih* (2/9); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Kljuka pri verigi je priprava, nameščena na enem koncu verige, namenjena za privezovanje in zapanjanje predmetov na vozu, saneh, traktorskih prikolicah, tovornjakih idr. S kljuko na verigi so povezovali na vozove naloženo hlodovino, drva, seno in druga težja bremena, da so zavarovali in utrdili breme in voz. Ob privezovanju bremen so verigo močno napeli in kljuko zataknili čim bolj na tesno za še dosegljivi člen verige. Verige s kljukami so bile različnih dolžin in debelin; uporaba enih ali drugih je bila odvisna od teže in velikosti bremen.

Kljuke na verigah so v preteklosti pogosto uporabljali za privezovanje hlodovine na gozdnih žičnicah (npr. na Bovškem in v Bohinju). Verige s kljukami so uporabljali tudi prevozniki hlodovine, npr. furmani iz Črnega Vrha v Vipavsko dolino, prevozniki hrastovine iz haloških vasi v tovarno tanina v Majšperku, prevozniki smrekovine in jelovine s Kozarišč v Loški dolini do bližnjih žag in železnic na Kočevskem ali Cerkniskem ipd. Z močnimi lesenimi vozovi, parizarji, nato s sodobnejšimi vozovi s pnevmatikami, so furmani s po dvema vpreženima konjema prevažali hlodovino, ki so jo na sredi trdno povezali z verigo in zapeli s kljuko, da je bilo tresljajev čim manj in so vpreženi konji zdržali dolgo pot od skladišč hlodovine v gozdovih do bližnjih žag ali železniške postaje.

Še v 50. in 60. letih 20. stoletja so na podeželju vodo za pitje in napajanje živine prevažali tudi z lesenih sodih, ki so jih naložili na dvo- ali štirikolesni voz in sod z vozom povezali z verigo in zapeli s kljuko. Podobno so v Spodnji Savinjski dolini v dolgih lesenih cisternah, natovorjenih in z verigami privezanimi na lesene vozove z vpreženimi konji, prevažali gnojnico na njive in hmeljišča.

Ponekod so različno oblikovane verige s kljukami uporabljali tudi na ognjišču, da so nanje obesili kotle za pripravo hrane, podobne viseče verige s po eno kljuko so ponekod uporabljali tudi za obešanje koritc za rože.

Verige s kljukami so uporabljali tudi domači in najeti mesarji, ko so zaklanega prašiča s kavljem in verigo za obe zadnji taci obesili na kapno lego ali prečni drog v gospodarskem posloplju, ponekod tudi na prečni tram osrednje bivalne hiše.

Verige s kljukami so v kmečkem gospodarstvu in zasebnem gozdarjenju še vedno v rabi. Uporabljajo se npr. za vleko hlodovine iz gozdov do zbiralnega mesta, pa tudi med prevozom.

Po pripovedovanju Ivana Podgrajška iz Zlakove nad Zrečami so na južnem Pohorju uporabljali naslednje verige s kljukami (zapis V. Hazler): »Na južnem Pohorju so *ketne* in *haklje* (verige in kljuke) delali vsi tamkajšnji kovači. Za različne namene so izdelovali več za delo prilagojenih verig. *Šperiga* je veriga, dolga okrog tri metre, na enem koncu ima *rinko* (obroč, člen), na drugem pa *hakelj* (kljuko). *Žlavdra* je veriga, dolga tri metre, na enem koncu ima *rinko*, v sredini *rajkelj*, na koncu pa ima tri do štiri *glide* (člene verige) in *hakelj* (kljuko). *Závor* je en meter dolga veriga, na enem koncu ima *rinko*, na drugem *hakelj* (kljuko). *Rekeljketne* so verige, dolge pet metrov, z drobnimi *glidi* in *haklji* na obeh koncih. Ta *ketna* se je uporabljala za prevoz plohov in snopov žita na vozu – nanj so privezali žrd, spredaj s *ketno* (verigo), zadaj pa s *štrikom* (vrvjó).«

Prim.: Baš 1980; Cevc 1984; Cevc 1988; Ložar 1944; Makarovič 1981; Novak 1960; Novak 1970; SEL 2004; Sitar 1995; Stanonik 1987

7. Skica

